

80'den 2000'lere televizyon

BÜLENT ÇAPLI - CAN DÜNDAR

Türkiye'de, radyo ve özellikle de televizyonun önemi ve etkileme düzeyi gelişmiş ülkelere oranla çok daha fazladır. Bunda, okuryazarlık oranının düşük olmasının yanı sıra gazete ve dergilerin, nüfusun yüzde ellisine yakın bir bölümünü barındıran kırsal alana düzenli ve yaygın bir biçimde ulaşmamasının da etkisi vardır. Toplam tirajın beş milyon civarlarında olması nedeniyle, yazılı basının etki alanının sınırlı olmasına karşılık, gerek radyo ve televizyon alıcılarının toplam sayısı, gerekse sinyallerin ülkenin çok geniş bir kesimine ulaşabilmesi gibi nedenlerden ötürü, radyo ve televizyon oldukça yaygın ve önemli iletişim araçları durumundadır. Bunun yanı sıra, Türk toplumunun kendi içinde değişik ve çeşitli etkilenme odakları oluşturamamış olması, yani, toplumun yeterince örgütlenmemiş olması, radyo ve televizyonu daha da önemli bir konuma getirmektedir.

TRT

Türkiye'de gelmiş geçmiş siyasi iktidarlar, radyo ve televizyondan kendi siyasalarına muhalif kesimlerin ya da "zararlı" ideolojik görüşlere sahip grupların yararlanması endişesiyle, izleyici ya da dinleyicilerin doğrudan katılımlarına her zaman için karşı çıkmışlardır. Türk televizyon sisteminde, yayın kurumlarının ülkenin siyasi istikrar ve ulusal birliği açısından önemli görevler üstlendiği düşünülmüştür. Bu nedenle de özellikle TRT Kurumu'nun izleyicilerine karşı sorumluluğu hep bu çerçeveden değerlendirilmiştir.

80. sonrasının TRT açısından önemli bir gelişmesi TRT yayınlarının 1 Temmuz 1983 tarihinde renkli hale getirilmesiydi. TRT, 6 Ekim 1986'da Türkiye'nin kültür hayatına katkıda bulunmayı amaçlayan 2. Kanalı; 1 Ekim 1989'da da eğitim ve spor ağır-

lıklı 3. Kanalı yayına soktu. 3. Kanal Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Antalya, Bursa ve İzmit'i kapsayan bir yayın alanına sahipti. 2 Ekim 1989'da ise "Güneydoğu Anadolu Projesi'nin gelişimine kültürel, sosyal, eğitsel ve psikolojik açıdan katkıda bulunmayı" amaçlayan GAP televizyonu yayına sokuldu. GAP TV her gün 14.00 - 17.30 saatleri arasında, ikinci kanal vericilerini kullanarak 14 ilde yayın yapıyordu.

TRT, 28 Şubat 1990'da Avrupa ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşayan Türklere yönelik olarak TRT-International (TRT-INT) adıyla bir sınırlı uydu yayını başlattı. 1992 yılından itibaren bu proje kapsamına Asya'daki Türki Cumhuriyetleri de katıldı. AVRASYA adı verilen bu yeni proje ile, TRT-International yayınları Atlantik Okyanusu'ndan Çin Seddi'ne kadar uzanan çok geniş bir alanda izlenebilmeye başladı.

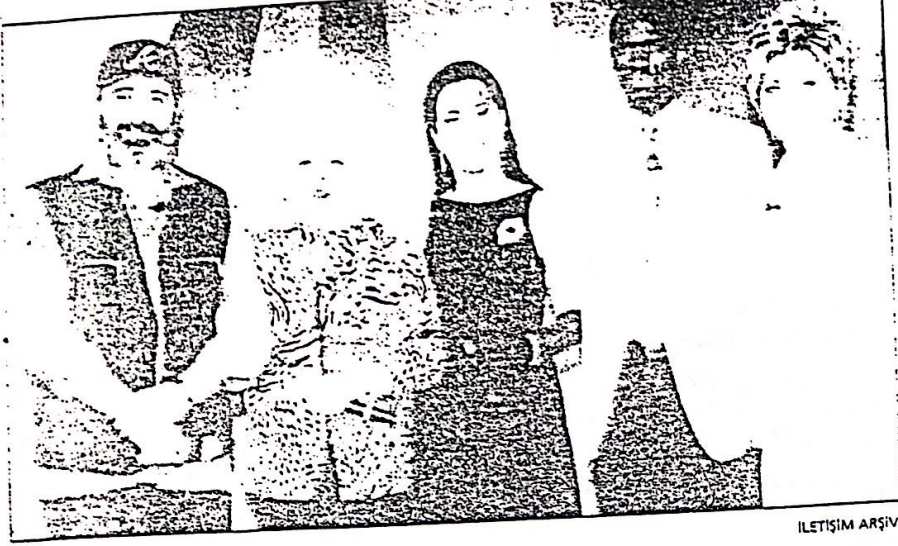
Star-1 macerası

1990 yılına kadar Türkiye'de televizyon denilince akla hemen Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, yani TRT gelirdi. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1964 yılında kurulan bu kuruma radyo ve televizyon alanında yayın tekeli verilmekteydi. Ancak, 1990 yılının Mart ayında uydu aracılığıyla Federal Almanya'dan Türkiye'ye yönelik olarak yayına başlayan bir özel televizyon kanalının sinyallerinin Türkiye'ye ulaşmasıyla birlikte Türk televizyon sisteminde yeni bir perde açılmış oluyordu.

1989 yılı sonlarından itibaren Türk kamuoyu, Türkiye'nin ilk özel televizyonu Star-1'i konuşmaya başladı. İnşaat sektöründen Bankacılığa kadar geniş bir alan içerisinde faaliyetleri olan Rumeli Holding'in sahibi Uzan ailesi, 1990 yılı başında, Eutelsat uydusundan Almanya'dan Türkiye'ye yönelik yayın yapmak üzere iki

okuyucuların

1 tem 1983. Renkli TV

İLETİŞİM ARŞİVİ

Gazeteci-televizyoncu Savaş Ay, Muazzez Abacı ve Güney Afrikalı futbolcu Kompela bir "Şarkılı talk-show" programında. Çeşitli popüler alanlardan "isim"lerin neredeyse dönüşümlü olarak hazırladığı ve katıldığı bu programlar 90'larda epey "in"di.

transponder kiraladı. Bu yayınları gerçekleştirmek amacıyla, Magic Box - MBI Filmcilik ve Reklamcılık A.Ş. adıyla bir şirket kuruldu.

Gelişmeler karşısında hükümet çevreleri önce suskun kalmayı yeğlerken, daha sonra üstü kapalı açıklamalarla uydu yayını iktidardan destek görmeye başladı. Önce TRT'den sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Yazar bu gelişmelerin, teknolojinin ve geleceğin işaretini verdiğini söyledi. Oysa 1982 Anayasası'nın "Radyo ve televizyon istasyonları ancak devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenir" diyen 133. maddesi ve buna dayanılarak çıkarılan 2954 sayılı "Türkiye Radyo ve Televizyon Yasası", TRT'nin dışında özel radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasına izin vermiyordu.

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 1990 yılı başında Amerika gezisi sırasında yaptığı bir açıklamada, "Yurtdışından Türkçe yayın yapılmasını engelleyen bir kural yok, dış memleketten bir kanal kiralayan, Türkiye'ye yayın yapabilir" demesin-

den sonra, Cumhurbaşkanı'nın yol göstericiliği ile yasaların kapadığı yolu açma arayışları başladı. Bunun üzerine, basında Magic Box'un (MBI) ortakları arasında Cumhurbaşkanı'nın büyük oğlu Ahmet Özal'ın da bulunduğu yolunda haberler çıktı. Ahmet Özal'ın MBI'ya 19 Aralık 1990'da ortak olduğu daha sonra anlaşıldı.

"Türkiye'nin İlk Özel Televizyonu" sloganıyla, 1 Mart 1990 tarihinde deneme yayınlarına başlayan Star-1 sinyallerinin dağıtımı için Federal Alman Posta işletmesi Bundespost ile bir anlaşma imzalandı ve Ludwigshafen eyaletindeki stüdyolardan yararlandırıldı. Başlangıçta uydu aracılığıyla Türkiye'ye ulaşan yayınları izlemek için çanak antenler ve alıcılar gerekmiyordu. Yeni gelen özel kanal, uydu anten satışlarını canlandırmak, yani kendi yayınlarını yaygınlaştırmak amacıyla imalatçı firmalarla birlikte bir kampanya başlattı. Fakat izleyicilere "yeni ufuklar açmaktan" başka amaçları olmadığını ileri süren Türkiye'nin değişik yörelerindeki belediye başkanları kendi bölgelerinde bi-

lar. Bu istasyonların uyduya gelen yayınların çanak anten aracılığıyla alınması ve daha sonra kablo ile yerel vericilere aktarılmasıydı. Bu vericiler radyo dalgalarını kullanarak, evlerdeki televizyon antenlerine sinyalleri ulaştırmaya başladılar. Bu sayede birdenbire Türkiye'nin birçok yerinde televizyon izleyicileri ek bir külfete girmeksizin yeni ve "özel" bir kanal ile karşı karşıya kaldılar. Aslında bu gelişmeler, daha sonra televizyon alanında kopacak bir fırtınanın da işaretçisi oldu.

Türk izleyicisi birdenbire evine giren bu yeni kanalda, o güne dek TRT'de görmeye alışmadığı türden yepyeni bir yayıncılık anlayışıyla karşılaşta. Star-1 tüm yayınlarında "cüretkar" bir tavır sergilemekteydi. Bu "cüretkarlık", haber bültenlerinde ve haber programlarda "atak ve iddialı" bir üslup olarak kendini gösteriyor, eğlence ve diğer türdeki programlarda ise TRT'nin alışlagelmiş "muhafazakar" çizgisini bir hayli aşırıyordu.

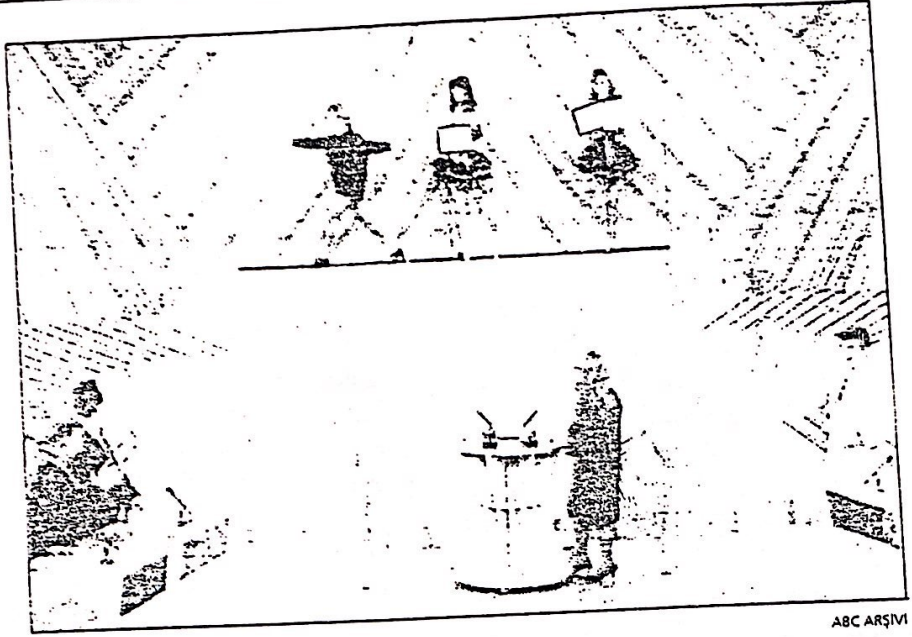
"TRT'ye karşı alternatif bir yayıncılık" anlayışıyla ortaya çıkan Star-1, ilk başarısını Türkiye Birinci Futbol Ligi karşılaşmalarının naklen yayın haklarını elde ederek kazandı. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ile Futbol Federasyonu'nun daha çok bir ticari kuruluş mantığı ile hareket etmeleri sayesinde Star-1 ilk aşamada Birinci ligdeki 16 takımdan 14'ü ile birer yıllık sözleşme imzaladı. Daha önce bu takımların maçlarının yayın haklarını elinde tutan TRT, Star-1'in yasal bir kanal olmadığı gerekçesiyle konuyu mahkemeye taşıdı. Ancak hemen ardından PTT'nin maçların naklen yayını için Magic Box'a link hatlarını kiralaması ile işler değişti. TRT bu kez pazarlığa para artırarak girdi. Ama sonuçta maçların yayın hakları Star-1'de kaldı ve böylece kanalın popülaritesi de birdenbire artmış oldu.

Ancak, Star-1'in 'vericilerini' ellerinde bulunduran, belediyeler ile Star-1 arasındaki balayı havası pek uzun sürmedi. 1991 yılında Düzce ilçesinin Refah Partili Belediye Başkanı Star-1'de "müstehcen ve ahlak dışı yayın yapıldığı" gerekçesiyle çanak anten sistemini devre dışı bıraktı. Fakat izleyicilerin bu karara yoğun tepki göstermeleri üzerine sistemi tekrar çalıştırmak zorunda kaldı. Aslında, bu tür tepkilerin zaman zaman siyasi bir kimliğe büründüğünü de görebilmek mümkündür. Örneğin, yine 1991 yılında, dönemin muhalefet partileri SHP ve DYP'ye mensup belediye başkanları, Star-1 kanalının iktidar yanlısı yayın yaptığını ileri sürerek yörelerindeki çanak anten sistemlerini devreden çıkartma tehdidinde bulunmuşlardı.

O günlerde, devlet kurumlarında kanala yönelik farklı tepkilerden dolayı, Star-1'i korsan yayıncılık yapmakla suçlayanlar ile bunu "demokrasinin ve çok sesliliğin gereği sayanlar" arasında kamplaşmalar başladı.

Bu konuda en somut örnek ise İstanbul Belediye Başkanı Nurettin Sözen ile Star-1 arasında yaşandı. İstanbul Belediye Başkanı, "kişilik haklarına ağır ve maksatlı bir saldırı niteliğinde" yayın yapıldığını belirterek, sözkonusu kanaldan cevap hakkı istedi. Kanalın yöneticilerinin kendisine bu hakkı tanımaması üzerine Başkan, adı geçen televizyon şirketini Federal Almanya'dan yayın yaptığı için, Başbakan Helmut Kohl'e şikayet etti.

Öte yandan başta Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere hükümet çevreleri Star-1 yayınlarına her türlü desteği verdiler. Özal, yabancı reklam kuruluşlarının temsilcilerini Çankaya Köşkü'nde kabulü sırasında onlara Star-1 yayınlarını izleterek deneme yayınlarını "başarılı bir yayıncılık" olarak niteledi. Ardından Magic

ABC ARŞIVI

Turnike, Süper Turnike, Mega Turnike... Yarışmanın sunucusu Güner Ümit kanal değiştirdikçe program da "süperleşti". Bu tarz "aşırı basit" sorulara dayalı yarışma programları özel kanalların ilk yıllarında hayli gözdeydi.

Box'un kurucu ve yöneticilerini kabul edip, başarılarından dolayı kutladı. ANAP'lı Yıldırım Akbulut Hükümeti de Star-1'i basın toplantılarına davet etmenin de ötesinde, kimi özel haberleri, diğer basın organlarını atlatarak bu televizyona vermeye başladı. Böylece yasal bir zemine oturmayan Star-1 yayınları Hükümet eliyle meşrulaştırılmış oldu.

Seçimler

20 Kasım 1991 seçimlerine giderken Türkiye tarihinde görmediği düzeyde yoğun bir siyasal iletişim kampanyası yaşadı. Seçime katılan partiler, TRT'de kendilerine bir pencere bulamayınca Star-1'e ilgi göstermeye başladılar ve bu kanalı zaman sınırlaması olmadan serbestçe propaganda yapabilecekleri bir platform olarak gördüler. Ancak bunun bir yanılgı olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Çünkü, Star-1 yayınlayacağı siyasal reklamlarda Cumhurbaşkanı Özal ve ailesine "sataşılmasına" izin vermeyeceğini açıkladı. Aslında bu, kanalın

seçim dönemi içerisinde izleyeceği tavrının da ilk işaretiydi.

Türkiye'nin ilk çok televizyonlu seçim kampanyasında asıl gerginlik SHP ile Star-1 arasında yaşandı. SHP, yanlı yayın yaptığı gerekçesiyle reklam filmlerini Star-1'de yayınlamama kararı aldı ve kampanya boyunca yararlanmak üzere Mega-10 isimli bir kanal kurma çalışmalarına başladı. Ama bu girişim, mali sıkıntılar nedeniyle gerçekleşmedi.

Bu kargaşada, Türkiye'de özel televizyon yayınlarını düzenleyecek bir yasa olmadığı için Yüksek Seçim Kurulu duruma müdahale etme gereği duydu. Kurul'un "seçim yasalarının ihlal edilmemesi" yolundaki uyarısı üzerine, PTT, link hatları dahil, tüm personel, araç ve gerecinin Star-1 tarafından kullanılmasını 10 Ekim 1991 tarihinde durdurdu. PTT kablo lu televizyon şebekesinden verdiği yayını da kesti. Ancak bütün bu girişimler, Star-1 yayınlarının, vericiler aracılığıyla televizyon alıcılarına ulaşmasını engelleyemedi. Çünkü Star-1

artık kendi vericilerini de kurmuş ve PTT'nin desteğine ihtiyaç duymaksızın izleyicilere ulaşır hale gelmişti.

Işığın gören geliyor

Star-1'in kamuoyunda gördüğü büyük ilgi ve kanalın ulaştığı popülarite, bu alana yatırım yapmayı düşünen birçok kişi ve kuruluşu cesaretlendirdi. 1992 yılından itibaren yeni özel televizyon kanalları birbiri peşisıra devreye girmeye başladı.

Bunlardan ilki, yine *Star-1*'in sahibi Magic Box şirketinin imzasını taşıyordu. 19 Ocak 1992'de yayına başlayan *Teleon*'un tanıtım kampanyası, bu yeni kanalın sansürsüz ve daha cüretkâr bir yayın politikası benimseyeceği izlenimi bırakıyordu, ancak *Teleon*, yayına başladıktan kısa bir süre sonra "Ailenizin gazinosu" sloganını benimseyerek, bu konudaki tahminleri boşa çıkarttı. Türkiye'nin ikinci özel televizyon kanalı, daha çok müzik, eğlence ağırlıklı ve Türk sinemasının eski örneklerine bolca yer veren bir yayın anlayışını benimsedi.

Daha sonra gelen televizyon kanalı *Show TV* ise yine uydu aracılığıyla Türkiye'ye yayınlarını ulaştırmaktaydı. Fakat bu kez yayınların çıkış noktası Almanya değil, Fransa'ydı. 1992 yılının Ocak ayında test yayınlarına başlayan bu yeni kanalın sahibi İktisat Bankası'nın da sahibi olan Erol Aksoy'du. Aksoy'un *Show TV*'nin yayınlarını gerçekleştirmek üzere kurduğu AKS Filmcilik ve Reklamcılık A.Ş.'nin ortakları arasında Türkiye'nin en çok satan iki gazetesi *Hürriyet* ve *Sabah*, Grundig şirketi, Profilo Holding ve ABD'de yaşayan plak yapımcısı Ahmet Ertegün de bulunmaktaydı. 1992 başında deneme yayınlarına başlayan *Show TV* Türkiye'nin iki büyük gazetesiyle işbirliği yaparak büyük güç kazandı ve sektörde daha sonra yaşanacak tekelleşmenin de ilk işaretini verdi. Piyasada-

ki iki özel kanala rağmen kendisine bu alanda yeraçmayı başaran *Show TV*, kısa sürede en çok izlenen kanal haline geldi. Bu başarıda kanalın geceyarısı yayına soktuğu erotik içerikli programlar, yerli dizi ve filmler, kısa ve vurucu hale getirilmiş haberler ve gazetelerin yazılı basında yıldızlaşmış isimlerinin hazırladığı haber programları ve özellikle de bol ödüllü yeni yarışma programları rol oynadı.

Erol Aksoy, *Show TV*'nin başarısından sonra yeni bir girişimle Türkiye'nin ilk paralı televizyon kanalı olan *Cine 5*'i de 1993 yılında devreye soktu. Şifreli olarak sadece abonelerin izleyebildiği *Cine 5*'te, yeni vizyona giren yerli ve yabancı sinema filmleriyle önemli spor karşılaşmaları yayınlanıyordu.

Yurt dışından uydu aracılığıyla yayın yapma yolunu tercih eden bir başka televizyon kanalı da 1992 yılının sonbaharında kurulan HBB televizyonu oldu. Has Holding'in sahibi Bilge Has'ın en büyük ortak olduğu

"Sabahlara kadar süren tartışmalar" *Siyaset Meydanı*'nın neredeyse ikinci ismi oldu. Bu programda dakikalarca konuşma fırsatı bulan katılımcılar cesur fikirlerini de açıklamaktan çekinmediler.

HBB'de (Has Bilgi Birikim) Demirbank da ortak olarak veriliyordu. *HBB* Televizyonu da kendisine yayın üssü olarak İngiltere'nin başkenti Londra'yı seçmişti.

Bu arada ANAP'ın iktidardan düşmesinden sonra Magic Box'un iki büyük ortağı Cem Uzan'la, Ahmet Özal arasında çıkan anlaşmazlık üzerine *Star-1* kayyuma alınıp, *Interstar* adıyla yayına devam ederken, Ahmet Özal da yeni bir özel televizyon kanalı kurma hazırlıklarına girişti ve 4 Ekim 1992'de *Kanal 6* doğdu. Ahmet Özal, *Kanal 6* yayını sürdürürken bir yandan da kardeşi Efe Özal'la birlikte Türkiye'de televizyonun çok daha farklı bir amaçla kullanılmasına yönelik bir uygulamayı başlattı. *Kanal Market* adı altında televizyon aracılığıyla pazarlama tekniğini kullanan bir kanal kuruldu.

Özel kanalların birbiri peşisıra yayına girip, geniş kitlelere ulaşmalarını ve reklam gelirleriyle kârlı hale geldiklerini gören yazılı basının önde gelen gazeteleri bu gelişme karşısında televizyon sektörüne yatırım yapma kararı aldılar. Böylece hemen her gazetenin bir de televizyon kanalı ile radyo istasyonu oldu.

Sabah ve *Hürriyet*'in *Show TV* ortaklığının ardından, sektöre ilk giren gazete grubu Türkiye gazetesi oldu. TGRT (Türkiye Gazetesi Radyo Televizyonu), 22 Nisan 1993 tarihinde İngiltere'den yayına başladı. TGRT, diğer özel televizyonlardan daha farklı bir çizgiyi tercih edeceğinin ilk işaretlerini, kullandığı slogan ile vermektedir: "Huzur TV" Nitekim, daha sonra örnekleri artacak olan "muhafazakâr" televizyonlar kuşağının ilk örneği idi.

Milliyet gazetesi'nin sahibi Aydın Doğan'ın Doğan Holding'i ile Doğu Holding'in birlikte kurdukları *Kanal D* ise 20 Eylül 1993 tarihinde deneme yayınına başladı.

Milliyet'i, Show TV'deki ortaklığına son vermiş olan Sabah gazetesi izledi. Aslında Sabah, 1992 yılından beri televizyon alanındaki hazırlık çalışmalarını SATEL adı altında sürdürüyordu. Bu çalışmalar 1993 yılında olgunlaştı ve ortaya ATV isimli bir kanal çıktı. Sabah'ın sahibi Dinç Bilgin'in yüzde 40 sermaye ile en büyük ortak olduğu ATV'de Finansbank'ın sahibi Hüsnü Özyeğin (% 30) ve Çukurova grubunun sahibi Mehmet Emin Kara-

mehmet (% 30) de ortak olarak yer aldılar. Finansbank 1995'in Şubat ayında bu ortaklıktan ayrıldı.

Bu arada medyadaki sermaye ilişkilerinin değişmesi ve giderek belirli ellerde toplanması sonucu televizyonlarda da bir "tekelleşme sorunu" yaşanmaya başlandı. Milliyet gazetesinin sahibi Aydın Doğan'ın Hürriyet grubunun büyük hisselerini Simavi ailesinden almasıyla başlayan bu süreçte Milliyet grubu hem Kanal D'nin,

hem de Show TV'nin hissedarı durumuna geldi. Öte yandan Show TV ile Sabah grubunun televizyon istasyonu ATV 1994 yılında MEPAŞ adında bir ortak pazarlama şirketi kurarak bu iki kanalın reklamlarını müştereken pazarlamaya başladılar.

Televizyonculuğa soyunan gazeteler arasındaki bir diğer isim ise Zaman gazetesi oldu. Zaman, ulusal capta yayın yapan Samanyolu TV'yi (STV) kurarak, dini içerikli bir yayın

Televizyonla yaşamak

AHMET OKTAY

Türkiye Radyo Televizyon (TRT) Kurumu'nun 1969 yılında Ankara'da kapalı devre olarak yaptığı ilk televizyon yayınının üzerinden 25 yıl geçmiş bulunuyor. Geçen süre içinde, bu iletişim aracı toplumun ayrılmaz bir parçası oldu ve önce renkli yayının başlaması, ardından da özel istasyonların kurulması ile her sınıf ve kesimden insanın gereksinimi haline geldi. Televizyon artık köylere kadar girmiş durumda.

1980 darbesinin depolitizasyon ve ekonomik liberalleşme süreci içinde televizyon ikili bir işlev gerçekleştirdi: Bir yandan kitfeleri eğlence sektörüne eklemeyi ve artan bir tempoyla, *libertinizme* de uç veren bir hazcılık ideolojisini topluma içselleştirdi. Aynı zamanda televizyon, açık oturum, talk-show ve reality-show gibi programlarla kitlelerin *katılım* duygusunu tahrik etmeyi başardı ve bireylerde demokratik bir ortamda kişisel görüşlerini *açıklayabilme*

olanağına kavuştukları düşüncesini yarattı.

Ticari televizyonların *kâr* amacına yönelik oldukları ve izlerçevreleri sistemin mantığı ile bütünleştirmeyi *öngördükleri* gerçeği *saklı kalmak* koşuluyla şunu söylemek gerekir: 1980 sonrasında televizyonlar, ekonomik alandan toplumsal alana, düşünsel düzlemde cinselliğe uzanan geniş bir zemin üzerinde, çeşitli sınıf ve kesimler içinde demokratikleştirici bir rol oynadı. Bazı tabuların kırılmasına, en azından sorgulanabilirliği düşüncesinin yerleşmesine yardımcı oldu ve *perhizci ideolojinin* gevşemesini sağladı.

Kırsal kesimin kente bütünleşme ve eklemleme sürecini de hızlandırdığı söylenebilir televizyonların. Gerçekten de, dünyanın öte ucundaki olayları bile anında *görüntü* olarak ekrana yansıtabilen teknolojik olanaklar, insanların *yalıtılmışlık* duygusundan kurtulmasına da yol açtı. Haber ve bilgi akışındaki genişleme, doğal olarak haberin ve bilginin *tüketiminde* de genişmeyi sağladı. Bütün iletişim ve kültür kuramcılarının ısrarla vurguladıkları gibi, iletişim araçlarıyla, bu arada isterse televizyon olsun; *yüzde yüz manipülasyon* sağlanması olanaksızdır. Bu yüzden belli kaynaklardan ve belli amaçlar doğrultusunda veriliyor ve denetleniyor

olsa bile, televizyon yayınlarını izlerçevreler kaynağın *öngördüğü* biçimde izlememekte dirler. Referans çevrelerinin ve kişisel tercihlerinin algılama/alımlama sürecinde rol oynadığı kesindir.

Stuart Hall'un belirttiği üzere, izleyici birey, programın mesajını olduğu biçimiyle kabul edebileceği gibi, sistemi doğrulamasına rağmen belirli bir iddiayı kendince tartışabilir ya da kendi bağımlı konununun çıkarları adına reddedebilir. de. Hall bu üç tutum alış, egemen yorum, tartışmalı yanıt ve karşıt yanıt olarak kavramlaştırıyor.

Hiç kuşkusuz, televizyonun Türkiye somutundaki olumlu ve olumsuz içerimleri kapsamlı çözümler gerektirmektedir. Ancak, politik/ideolojik ve kültürel içerimleri açısından, televizyonların *son kertede* sömürülen ve bağımlı konumdaki sınıf ve kesimlerin, bu konumu ussal ve doğal bulmalarını sağlamaya çalıştıkları kestirmeden söylenebilir. Başka türlü söylenirse, *onay* (rıza) üretiminin aracıdır televizyon. Hiçbir televizyon istasyonu, toplumsal dönüşümü öngören bir programcılık ve habercilik anlayışına sahip değildir. Bu sermayenin tabiatına aykırı girişim olurdu.

Televizyonla yaşamak ve televizyonu anlamak, işte tam da bu yüzden birincil ve yaşamsal bir görev.

politikası izlemeye başladı.

Bu arada yerel düzeyde de dini çizgide yayın yapanların sayısı oldukça "dikkat çekici" bir noktaya ulaşmıştı. Bu tür kanalların arasında, Atlas TV - Ankara, İstanbul ve İktibas, Altın Kanal ve Hedef-Ankara gibi yerel istasyonlar bulunmaktaydı. Dini televizyonların en büyük sorunlarının, kendi dünya görüşlerine uygun programlar bulmak, üretmek olduğu belirtilmekteydi. Bu amaçla da kendi aralarında örgütlenme yoluna gittikleri gözlenmekteydi.

Bu televizyon kanallarının yanı sıra, bölgesel ve yerel onlarca kanal da birdenbire ortaya çıktılar. Bu bölgesel kanalların en büyüğü ise merkezi Bursa'da bulunan Flash TV idi. Flash TV diğer özel televizyon kanallarının aksine uydu kiralamak yerine radyo-link hatlarını kullanarak yayın yapmayı deniyordu.

Türkiye 1994 yılının Aralık ayında yeni bir televizyon kanalıyla tanıştı. Aslında bu kanal alışılmış özel televizyon kanalı prototiplerinden çok daha farklıydı. Yeni televizyon yasasının çıkmasından sonra devreye giren bu yeni kanal, Türkiye Büyük Millet Meclisi Televizyonu, kısaca TBMM TV idi. Bu kanalın "sahibi" ise Meclis Başkanı'ydı. Başkan'ın "talimatları" doğrultusunda yayın hayatına hazırlanan bu "farklı" kanalda, Meclis Genel Kurul çalışmalarının 14.00 ile 19.00 saatleri arasında TRT 3'ten yayınlanması öngörülmekteydi.

Bu kaos içinde en çok zarar gören yayın kurumu ise şüphesiz TRT oldu. Yayın tekelinin fiilen delinmesinden sonra geçen süre içerisinde TRT'de müthiş bir erozyon yaşandı. Bu erozyonun ilk hissedildiği yer ise TRT'nin bütçesi oldu. Aslında TRT'nin geliri birkaç kalemden oluşmaktaydı: 1) Devlet bütçesinden ayrılan ödenek, 2) Ülkedeki elektrik satışlarından elde edilen gelirin yüzde biri, 3) Tele-

İLETİŞİM ARŞİVİ

Reha Muhtar'ın yıldızı 1996'da "Ateş Hattı"yla parladı. Onun açtığı yoldan birçok kanal, geceleri "Şok açıklamalar" yapan konukların çağrıldığı haber programlar yapma yoluna girdiler.

vizyon, radyo ya da video kayıt aygıtı satışlarında bu cihazlara yapıştırılan bandrollerden elde edilen gelir ve 4) Program satışlarından kazanılan paralar... Ancak bu gelir kaynaklarında kayda değer bir artış olmadığı gibi özel televizyonların devreye girmesiyle reklam gelirlerinin de azalması sonucu, TRT'deki ekonomik sıkıntı iyice hissedilir hale geldi.

TRT, özel televizyonların yayına başladığı yıl olan 1990 yılını 165 milyar lira zararla kapattı. Kurumun idari ve mali denetiminden sorumlu olan Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu verdiği bir raporda 1990 yılı sonu itibarıyla TRT'nin gelirlerinin % 73'ünü oluşturan reklam girdilerinde "aşırı derecede azalmalar olduğu"na dikkat çekti. Reklam pastasındaki TRT payı, 1990 yılında % 43 iken, 1991 yılında % 27'ye düştü.

TRT'de yaşanan ikinci erozyon çalışmalarının sayısında gerçekleşti. Kurumun 1988 yılındaki personel sayısı

7500 iken, bu sayı 1992 yılında % 16 azalarak 6306 oldu. TRT, bu dönemde, elindeki en nitelikli elemanları, yüksek transfer ücretleri karşılığında özel kanallara kapırdı.

Televizyon kanallarının sayısının hızla artmasıyla reklam pastasından alınan paylar da giderek küçülmeye başladı. O günlerdeki yaygın anlayışa göre, Türkiye'deki reklam potansiyeli ancak birkaç televizyon kanalının yaşamasına olanak verebilirdi. Reklam gelirlerinin yetersizliği, televizyon kanallarını alternatif gelir arayışlarına yöneltti. Buldukları yeni gelir kaynağı ise 900'lü telefon hatları oldu. İlk önceleri bu telefon hatları çok büyük bir ilgi gördü. Fakat daha sonra evlere ulaşan telefon faturalarının oldukça yüklü olması nedeniyle, 900'lü telefonları arayanların sayısı başlangıçtakine oranla % 70 oranında azaldı. Temmuz 1992'de 900'lü hatları 13.5 milyon kişi ararken bu sayı Kasım 1992'de 4.5 milyona düştü.

Yasal düzenlemeye doğru

İşte şu noktada bütün bu televizyon karmaşasının bir yasayla düzenlenmesi gereği ortaya çıktı.

Aslında bu gerekliliğin siyasal ve sosyal nedenleri olduğu gibi teknik nedenleri de vardı. Belirli frekans aralıklarıyla yayın yapması gereken televizyon istasyonları, izinsiz ve ruhsatsız olarak düzensiz bir şekilde mevcut elektromanyetik spektrumunu kullanmaya başlamışlardı. 1993 yılının Ocak ayında yapılan bir araştırma, Türkiye genelinde 110 radyo ve 76 televizyon vericisi olduğunu ortaya koyuyordu. Zaten sınırlı olan frekans kapasitesinin böylesine plansız kullanılması sonucunda televizyon izleyicileri "elektronik kirlilik" denilen, daha önce hiç tanımadıkları bir kavram ile yüzyüze gelmişlerdi.

Bu kaosun önüne geçmesi gereken ve Türkiye'deki elektromanyetik dal-

galarıyla yapılan her türlü yayının frekans düzenlemesi ve planlaması ile görevli Telsiz Genel Müdürlüğü (TGM) ise bütün bu gelişmeler karşısında çaresiz kalmıştı. Aslında TGM ilk kurulan 00 verici hakkında suç duyurusunda bulunmuş ve bunlardan bir kısmını mühürletmişti. Fakat bu tür davaların görüldüğü yerel mahkemelerin hakimleri TRT yayınlarına ek olarak yeni bir Türkçe televizyon kanalının gelmesine sıcak bakıyorlardı. Mahkemelerin tayin ettikleri ve doğal olarak yerel esnaftan oluşan bilirkişiler ise uydu yayınlarının dönüşümünü sağlayan bu yerel verici istasyonlarının kapatılmaması yönünde raporlar verdiler.

Aslında yasal olarak, televizyon frekanslarını kullanma hakkı TRT'nin elindeydi ama 3517 sayılı yasayla bu hak Özal döneminde, TRT'den TTT'ye verilmişti. Bu el değiştirme işlemi ile kurulması muhtemel tüm özel radyo ve televizyon kuruluşlarına vericilerden ücreti karşılığı yararlanma olanağı sağlanması hedefleniyordu. Böylece, bir televizyon kanalının kuruluşunda ve işletilmesinde en büyük masraf kalemini oluşturan verici maliyeti en alt düzeye indirilmiş oluyordu. Kamuoyunda büyük tepkilere neden olan bu yasa, daha sonra Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmişti. Anayasa Mahkemesi 3517 sayılı yasayı iptal ederken yeni yasal düzenleme için altı aylık bir süre tanımişti ama ANAP hükümeti böyle bir çalışma yapmayınca yasal boşluk sürdü.

Radyo ve Televizyon alanındaki devlet tekelinin 1990 yılında fiilen delinmesinden sonra 1992 yılına kadar, elektronik iletişim alanını düzenleyecek yeni bir yasa ile ilgili olarak somut bir gelişme olmadı. 1992 yılının Ekim ayında yapılan seçimlerden sonra iktidara gelen Doğru Yol Partisi (DYP) ve Sosyal Demokrat Halkçı

Parti'nin (SHP) oluşturduğu koalisyon hükümeti radyo ve televizyon alanında yaşanan bu kaosa bir son verileceğini ve en kısa zamanda önce Anayasa'nın değiştirileceğini daha sonra ise buna bağlı olarak yeni bir yasanın çıkarılacağını açıkladı. Hükümet kurulduktan sonra Radyo ve Televizyondan sorumlu Devlet Bakanı Gökberk Ergenekon yasa taslağı hazırlığını yürütecek olan çalışma grubunun başına getirilmiş ve kendisine Başbakan Süleyman Demirel tarafından 29 Mart 1992 tarihine kadar bir süre tanınmıştı. Kurulan bu çalışma grubu ilk iş olarak, iletişim sektörünün ve toplumun çeşitli kesimlerinden görüş istedi. Bu uygulama Türkiye'de iletişim politikalarının oluşturulması sürecinde daha önce hiçbir örneği olmayan yepyeni bir yaklaşım olarak değerlendirildi. Çalışma grubu kendilerine tanınan tarihten çok sonra çalışmaları tamamlayabildi. Ve nihayet 1992 yılının Ekim ayında ortaya bir taslak çıktı.

Bu arada çözülmesi gereken teknik sorunların büyüklüğü yeni bir yasal düzenlemenin gerçekleştirilmesini daha da zorlaştırıyordu. Yeni düzenlemede radyo frekanslarının özel ve kamu kuruluşlarına tahsis edilebilmesi için tüm ülkenin ayrıntılı frekans planının çıkarılması gerekiyordu.

Yeni yasanın hazırlanması sürecinin uzamasının ardındaki diğer bir neden ise, o günlerde birçok kimse- nin varolan durumdan memnun olması ve değişikliğe sıcak bakmamaları idi. Muhalefette olduğu dönemlerde, TRT ve Star-1'in kendisi ve genel başkanlığını yaptığı siyasi parti ile ilgili yayınlarından şikayetçi olan Başbakan Süleyman Demirel o günlerdeki durumdan hoşnut gözükmekteydi. Çünkü bu kez, iktidar olmanın sağladığı bu ayrıcalıklı durumdan kendisi yararlanmaktaydı. Hükümetin bir ormanı gibi çalışan TRT'nin yanısıra,

özel televizyonlar, çıktı çıkacak denilen yeni yasal düzenlemenin kendilerine zarar vermemesi için hükümetle iyi ilişkiler içinde olmanın gayreti içerisindeydiler. Çünkü, bu durum bir anlamda "Damokles'in kılıcı" gibi özel televizyonların başında sallanmaktaydı. Diğer taraftan madalyonun öbür yüzünde yer alan ve uydu ile yayın yapan özel televizyon kanalları ise teknik altyapılarını kurdukları ve uydu kanallarını uzun süreli olarak kiraladıkları için çarpık durumun mümkün olduğu kadar sürmesinden yana bir tavır sergilemekteydiler. Ayrıca, sözkonusu kanallar Türkiye'ye ait radyo frekanslarını kullandıkları halde herhangi bir ruhsat bedeli de ödemiyorlardı. Bununla birlikte, yurt dışından yayın yapan televizyon kanalları şirket merkezlerinin yurt dışında olması nedeniyle kurumlar vergisi ödememekteydiler. Televizyonların eğlence programlarıyla dolan izleyicinin de mevcut kaos durumu pek umurunda değildi.

Yeni yasal düzenleme ile ilgili olarak çalışmaların kaplumbağa hızıyla sürdüğü bir sırada İçişleri Bakanlığının 22 Ocak 1993 tarihinde yayınladığı bir genelge ortalığı daha da karıştırdı. Bakanlık, bütün valiliklere gönderdiği bu yazıda ülkedeki tüm özel radyo ve televizyonların yasalara aykırı olduklarını ve bunların kapatılmaları için gereken işlemin yapılmasını emrediyordu. Bu genelgenin, hükümetin "milyarlarca liralık yatırım yapmış ve fiilen halka malolmuş" özel televizyon kanallarını sadece "Anayasa'ya aykırı" oldukları gerekçesiyle kapatmanın anlamsız olduğu şeklindeki açıklamasının hemen ardından yapılması Türkiye'de şok etkisi yarattı. Aslında bu genelgenin o günlerde Türkiye'nin birçok kentinde yayına başlayan ya da yayına geçmeyi planlayan İslami televizyon ve radyo istasyonlarını üstü kapalı ola-

rak hedef aldığı ortaya çıktı. Milli Güvenlik Kurulu'nun yaptığı bir toplantıda özellikle Güneydoğu'da Kürtçe yayınlar ile İslâmi çevrelerin yayıncılık alanındaki girişimlerinin dikkatle izlenmesi konusunda hükümette talimat verdiği ortaya çıktı. Ancak, kapatma kararının kapsamının çok geniş tutulması ve başta Başbakan Tansu Çiller olmak üzere, siyasi parti liderlerinin "Radyomu İstiyorum" sloganı altında bir kampanya şeklinde bu karara karşı çıkmaları sonucunda hedeflenen amaç gerçekleştirilemedi. Birkaç istisna dışında tüm özel radyo ve televizyonlar yayınlarına devam ettiler.

Başbakan Süleyman Demirel "özel radyolar tümüyle Anayasaya aykırıdır. TV'ler de aykırıdır. TC Anayasası'nda yurt içi-yurt dışı ayrımı, ona göre muameleyi tartışmak olmaz. Anayasaya aykırıysa aykırıdır" dedi.

Yeni düzen

1989 yılında Strasbourg'ta yapılan Avrupa Konseyi'ne üye 18 ülkenin imzaladığı *Avrupa Sınırötesi Yayın Sözleşmesi*, 1992 yılının Kasım ayında resmen yürürlüğe girdi. 34 maddeden oluşan sözleşme, kablo, yer vericisi ve uydu ile yapılan yayınlar hakkındaki hükümleri kapsıyordu. Sözleşmede, özellikle reklamlara yönelik bağlayıcı hükümler yer almaktaydı. Örneğin, günlük yayın süresinin ancak % 15'inin, reklamlara ayrılabilmesi; 45 dakikadan fazla film, ya da televizyon filmlerinde her 45 dakika için yalnız bir kez kesinti yapılabileceği; 30 dakikadan kısa süreli haber programı, belgesel, çocuk programlarına reklam alınmayacağı; haberlerin tarafsız olması gerektiği; kişi haklarının korunacağı; yayınların edebe aykırı olmayacağı; porno içermeyeceği, şiddet eğilimini körüklemeyeceği gibi maddeler sözleşmede yer almaktaydı. Türkiye 1992 yılının

Eylül ayında bu sözleşmeye imza attı.

Aynı yılın Kasım ayında Meclis'te onaylanan bu sözleşme ile Türkiye iç mevzuatını da *Avrupa Sınırötesi Yayın İlkeleri*'ne göre yeniden düzenlemek zorunluluğu ile karşı karşıya kalıyordu. Bu zorunluluğun yanı sıra zaten varolan ve artık iyiden iyiye kendini hissettiren radyo televizyon sistemindeki karmaşa da yasal bir düzenlemeyi kaçınılmaz hale getiriyordu. Ancak, Meclis'te grubu bulunan siyasi partiler arasında yeni bir yasa çıkarılması bir yana, Anayasa'nın radyo televizyonda devlet tekelini öngören maddesinin değiştirilmesi konusunda bile bir görüş birliği oluşmamıştı.

1993 yılının ilk yarısında yapılan yoğun görüşmeler ve pazarlıklar sonucu 8 Temmuz 1993'te Anayasa'nın Radyo ve Televizyonda devlet tekelini öngören 133. maddesi değiştirildi.

Bu anayasal düzenlemeden sonra televizyon alanında faaliyet gösteren herkes, özellikle de özel televizyonlar, "anayasal" bir çerçeveye oturmuş olmanın rahatlığına kavuştular. Bu

kez de bu anayasal düzenlemenin devamı olacak yasal değişikliğin beklentisi gündeme geldi.

1993 sonu ve 1994 başında yaşanan bir dizi gelişme, bir yasal düzenlemenin artık kaçınılmaz hale geldiğini açıkça ortaya koydu.

Bu gelişmelerden ilki Ekim 1993'te patlayan "medya savaşları"ydı. *Show TV*'yi ve *Hürriyet* gazetesinin bir kısım hisselerini elinde bulunduran Aksoy grubu ile *Interstar* televizyon kanalının sahibi Uzan ailesi arasında kıyasıya bir savaş sürmekteydi. Aslında tam olarak nereden çıktığı bilinmeyen bu savaşta her iki grubun da tüm "kirli çamaşırları" ortaya döküldü. Bu meydan muharebesi üzerine Basın Konseyi Yüksek Kurulu, "radyo ve televizyon alanındaki yasal boşluğun sürdüğü bir ortamda böylesi bir medya kavgasının basın özgürlüğünü daha da kısıtlamak için pusuda bekleyen çevrelere fırsat yaratmayacağı" uyarısında bulundu.

Yüksek Kurul'un bu rahatsızlığını televizyon izleyicileri de paylaşıyor-

İLETİŞİM ARŞİMİ

Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun "televizyon kanallarını seyretme odası". RTÜK'ün özel televizyonlara verdiği cezalar hayli tartışıldı ve giderek sıklaşan "ekran karartma" uygulaması sert eleştirilere hedef oldu.

lardı. Haberlere kadar yansıyan bu sermaye kavgasının yanı sıra, yayınların giderek daha fazla şiddet, kan ve erotizm içerir olması, özel hayatlara müdahalelerin artması ve reklam kesintileri yüzünden programların izlenemez hale gelmesi de izleyicileri çileden çıkarıyordu. Örneğin özel televizyon istasyonları özellikle futbol maçlarının naklen yayın hakları için ödedikleri paraları karşılayabilmek amacıyla aldıkları reklamları verirken neredeyse maçı yayınlamayacak duruma gelmekteydiler. Çünkü o günlerde özel bir televizyon kanalının maç naklen yayınlarından kâr edebilmesi için ortalama 70'e yakın reklam spotu yayınlaması gerekmektedir. Bu ise, maç izlemek üzere ekran karşısı-

na geçen izleyicileri reklam aralarının da maçları izler hale getirmekteydi.

Yeni bir vasal düzenlemeye giden süreci hızlandıran bir başka gelişme ise 1994 yılının Ocak ayında yaşandı. Yüksek Seçim Kurulu, *Interstar* televizyon kanalının yayınının beş gün süreyle durdurulduğunu açıkladı. *Interstar*'da 5 Ocak 1994 tarihinde yapılan bir yorum ile aynı kanalda yayınlanan siyasi parti reklamları, Yüksek Seçim Kurulu'nun "Seçim döneminde özel radyo ve televizyonların yayınlarında uymaları gereken esasları belirleyen ilke kararlarına" aykırı bulunarak kapatma kararı verilmişti. Kapatma kararına ilk tepki, yayınlanan reklamların sahibi ANAP ile kanalın kendisinden geldi. Kanal yöne-

ticileri kapatma kararından hemen sonra, kimsenin özellikle de YSK'nın aklına gelmeyen bir yöntemi uygulayarak, *Interstar*'ın yayınına devam ettiler. Bulunan yöntem ise çok basitti: *Interstar*'ın yayınlarını *Teleon* kanalından sürdürmek.

Bu alanda bardağı taşıran damla ise Bosna'daki gelişmeleri protesto için düzenlenen bir dizi gösteri oldu. *Interstar* ve *TGRT* televizyonları, sadece izleyicilerine bu mitinglere katılmaları çağrısı yapmakla kalmayıp, oldukça olaylı geçen bu gösterileri canlı olarak ekrana getirerek olayların büyümesine yolaçtukları gerekçeyle suçlandılar. Bunun üzerine yıllardır tozlu raflarda tutulan radyo televizyon yasa taslağı birdenbire Mec-

Özel televizyon sözlüğü

BÜLENT ÇAPLI - CAN DÜNDAR

Türkiye 1990'ları özel televizyonla karşıladı. 20 yılı aşkın bir süre TRT'nin resmi, tek yanlı ve oldukça "sıkıcı" yayın politikasına alışmış kitleler, bu yeni rengarenk oyuncağa aşırı bir ilgi gösterdiler. 80'lerin depolitizasyon kampanyasının son dönemiyle keşişen bu akım, izleyicileri örgütsüz ve hazırlıksız yakaladı ve onları "eğlenceye boğdu".

Bir süre sonra TRT'yi de önüne katan bu rüzgâr, Türk yayıncılık hayatına da bir dizi yabancı kavram kazandırdı.

Özel televizyonlarla birlikte dilimize sızan bu sözcüklerden bazılarına burada yer vermekte yarar görüyoruz:

RATING: Türkçe'ye "izlenme

oranı" olarak çevriliyor. Hangi kanalın, hangi saatte, hangi oranda izlendiğinin sayısal ifadesi... Bu oranlar, denek olarak seçilmiş bazı izleyicilerin evlerine yerleştirilen özel cihazlar aracılığıyla belirleniyor. Reklamverenlerin, bu oranlara göre program seçmeleri nedeniyle "rating" büyük önem kazandı ve televizyonların nihai amacı haline geldi. Yapılan bir araştırmaya göre 1994'ün en çok izlenen 1200 programında sıralama şöyle oluştu: Türk filmi 323 (bunların 30'unu Kemal Sunal filmleri oluşturuyor) Yabancı film 316, futbol maçları 136, Yerli komediler 115, reality show'lar 114, müzik-eğlence programları 87, haber programları 31, spor programları 24, soap operalar 12, açık oturumlar 10...

SOAP-OPERA: Türkçe karşılığı "Pembe dizi"... Özellikle Brezilya, Meksika, Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerinde çekilen ve bölüm sayısı 200'lere ulaşan dramalar, Türkiye'de geniş bir izleyici potansiyeli buldu. Türk sinemasının siyah beyaz melodramlarını anımsatan ve bazı karmaşık gönül ilişkilerini

konu alan "Pembe diziler", özellikle ev kadınları tarafından beğenildi. Dizilerin Latin kahramanları Türkiye'ye şöhrete kavuşurken, aynı türün, yerli taklitleri beklenen ilgiyi görmedi.

REALITY-SHOW: Yazılı basındaki "polis adliye muhabirleri"nin izlediği türde cinayet, soygun, saldırı türü olaylar ve yargılamalar televizyonlara "Reality Show" başlığı altında yansıtıldı. Özel televizyonların başlangıç yıllarında birden yaygınlık kazanan ve bu tür olayları olanca vahşetiyle ekrana taşıyan Reality Show'lar, yüksek izlenme oranlarına rağmen eleştiri konusu oldular. Gerek kanlı-canlı görüntüleri yayınlamaktaki ısrarları, gerekse habercilikten çok detektifliğe ya da polisliğe soyunmaları nedeniyle program yapımcıları bu eleştirileri göğüslemekte çoğu zaman zorlandılar.

PAPARAZZİLER: Tıpkı Reality Show'lardaki gibi yazılı basından kalma bir başka gelenek; Magazin haberciliği televizyonlara "Papa-

lis Genel Kurulu'nun gündemine geldi.

Partiler arasında daha önce çözülmez gibi görünen anlaşmazlıklar, yapılan yoğun pazarlıklar sonucu bir gecede aşıldı ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun nihayet, 13 Nisan 1994 tarihinde Mecliste kabul edildi. Yeni yasa, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Yayınları Sözleşmesi hükümlerini de içermekteydi. Yasayla bütün televizyon alanını düzenlemek üzere bir Radyo Televizyon Üst Kurulu kuruldu. 5'i iktidar partisininin, 4'ü de muhalefet partilerininin göstereceği adaylar arasından Meclis tarafından seçilen 9 üyeden oluşan bu Kurul, frekans tahsisini yapma, kanal yayın

izinlerini ve lisanslarını verme ve bu izinleri iptal etme gibi önemli yetkilerle donatıldı. Üst Kurul, televizyonların ve radyoların yayınlarını izleyecek ve istasyonun uyarılmasından, kapatılmasına kadar ağır cezalar verebilecekti. Yeni yasa, hükümete, "Milli Güvenlik ve Kamu Düzeninin Sağlanması" gerekçeleriyle, yayını durdurabilme yetkisini de veriyordu.

Bu yeni yasal düzenleme ile ilgili olarak ortaya atılan ilk tepkiler, bu yasanın 'tüm dengeleri altüst edebilecek' yapıda olduğu ve özel radyo ve televizyonların 'ayaklarını denk almalarını sağlayacak' nitelik taşıdığı şeklindeydi.

Yasa çıkıktan yaklaşık bir ay sonra Radyo Televizyon Üst Kurulu üyelik-

leri için yapılan seçimde SHP dışarıda bırakılarak, üyelikler ANAP ve DYP tarafından paylaşıldı. Daha sonra ise Kurul kendi içerisinde yaptığı seçimle, başkanlığa Ali Baransel'i getirdi. Kurul ilk yıl içerisinde, 12 televizyon kuruluşuna +0'a yakın uyarı yaptı. Kurul Başkanı Baransel, "Başlangıçta sadece sarı kartlarını kullandıklarını" belirtti. Ancak kurul birinci yılın sonuna doğru "kırmızı kartları" da kullanmaya başladı. İlk "kırmızı kart" Şubat 1995'de Best FM ve Milas Radyo isimli istasyonlara gösterildi ve bu iki radyo birer gün süreyle kapatıldı.

Bir süre sonra Üst Kurul'un kapatma cezasından, ulusal çapta yayın yapan televizyon istasyonları da nasibi-

razzi Show'lar olarak yansıdı. Kamuyunun tanıdığı şöhretlerin özel hayatlarını eşelemeye dönük bu programlar da zaman zaman skandal peşinde koşarak, dedikodu ekranı taşıyarak izleyici çekmeye çalıştılar. Zaman içinde kameralar, özel yaşam sınırlarını içine girince, basın özgürlüğünün nerede bitip, özel yaşamın gizliliğinin nerede başladığı sorunu tartışma konusu oldu.

TALK-SHOW: Başta stüdyo içinde 2-3 tanınmış sima ile sohbet şeklinde ekrana gelen "Talk-show"lar görülen ilgi üzerine, konuklardan çok sunucuların ilgi çekici olmasına dönük birer gösteriye dönüştü. İbrahim Tatlıses, Kibarriye, Emel Sayın gibi sanatçılar, televizyonlar için sazlı sözlü sohbet programları yapmaya ve izlenme rekorları kırmaya başladılar. Haber ağırlıklı ve siyasi içerikli sohbet programları ise yeterli ilgiyi görmeyince gözden düştüler. Zamanla yerleşen bir başka eğilim ise sunucunun izleyicileri sohbet etmesi şeklinde gelişti ve özellikle geceyarısından sonra bu tür "tele-dertleş-

me"ler moda oldu.

PRIME-TIME: Televizyonun en çok izlenen saatleri... Akşam 20.00 ile 23.00 saatleri arasındaki zaman dilimi genellikle "prime-time" kabul ediliyor ve televizyonlar "rating savaşları"ndaki en ağır toplarını bu saat diliminde ekrana sürüyorlar. Bu savaş yüzünden, çoğu zaman Türk izleyicisi aynı saatte tüm kanallarda bir Türk filmi, ya da bir haber programıyla karşılaşabiliyor ve birinden birini seçmeye zorlanıyor.

KIRMIZI NOKTA: Özellikle Show TV'nin yayına başladığı dönemde başlattığı bir uygulama ile erotik içerikli filmlerin üzerine bir "kırmızı nokta" koymak adet oldu. Bu, aslında çocuklar için "yat işareti"ydi. Başta Amerikan Playboy grubunun hazırladığı geceyarısı programları ekrana sürüldü. Bunu İtalyan striptiz yarışmaları ve benzeri erotik filmler izledi. Erotik dans gösterileri ve yerli dansözlerin sözümona zayıflama egzersizleri "gece cimnastiği" adı altında ekrana sürüldü. Zamanla kırmızı nokta uyarısı kaldırıldıysa da "kır-

mızı nokta" deyimi, televizyonda erotizmi belirtmek için kullanılır oldu. Özel televizyonlar kadın unsurunu hava durumundan, spor spikerliğine kadar alabildiğine kullanmaktan çekinmediler.

ANCHOR-MAN: Özel televizyonlarla birlikte en büyük değişimi yaşayan alanlardan biri de televizyon haberciliği oldu. Bu alanda da kanallar arasında büyük bir savaş yaşandı. Bir yandan da ulaşılan haber teknolojisi göz kamaştırdı. Uydular aracılığıyla anında bağlantı fırsatı yakalayan özel televizyon kanalları haber için büyük bir yarışa girdiler. Bu arada TRT'nin klasik haber spikeri anlayışı, yerini haberi değerlendirip, yorumlayan ve haber bülteni üzerinde ağırlığı olan haber sunucusu tipine bıraktı. Bunlara "Anchor-man" denir oldu. Artık şu ya da bu televizyonun haber bülteni değil, şu ya da bu "Anchor-man"ın haberleri izlenir hale geldi. Bu da ister istemez haberlerin, özel televizyonun şov programlarından biri haline dönüşmesi sonucunu yarattı.

ni aldı. Temmuz 1995'te Üst Kurul Başkanı Ali Baransel, hiç beklenmedik bir şekilde, Kanal 6, Kanal D ve Show TV'ye birer gün süreyle kapatma cezası verdiklerini açıkladı. Kararın gerekçesinde bu kanalların gösterdikleri bazı filmlerde "Genel ahlak, Türk aile yapısı ve edebe uygun yayın yapmadıkları" belirtiliyordu. Bu karar hem kapatma cezası alan kanallarda, hem de başında büyük tepki yarattı. Kapatma kararını alan kanalların ilk tepkisi İdare Mahkemelerine başvurarak "RTÜK'e karşı bir hukuk savası başlatmak" oldu. Nitekim İdare Mahkemesi, her 3 kanalin "yürütmeyi durdurma" istemlerini yerinde bularak kararı iptal etti. Bu, özel kanalların Radyo Televizyon Üst Kurulu'na karşı ilk zaferi olarak değerlendirildi.

Radyo Televizyon Üst Kurulu bir yandan yayın izleme faaliyetini sürdürürken, öte yandan da mevcut karmaşaya son verecek bir altyapı oluşturulması için kolları sıvadı. Bu amaçla, öncelikle ülke genelinde bir "envanter" çalışması başlattı. Buna göre, 1995 yılının başında Türkiye genelinde yayın yapmakta olan yerel, bölgesel ve ulusal nitelikteki radyo istasyonlarının sayısının 4000, televizyon kanallarının ise 400'e yakın olduğu tahmin edilmekteydi.

İşte bütün mesele bu kanalların Türkiye'deki sınırlı frekans olanaklarını nasıl paylaşacakları noktasında düğümleniyordu. Bunu aşmak için de RTÜK, Bilkent Üniversitesi'ne bir araştırma ısmarlayarak "Türkiye'nin frekans haritası"nın çıkartılmasını istedi. Son derece ayrıntılı olarak hazırlanan bu harita sayesinde Türkiye'nin frekans kapasitesi ortaya çıktı.

Asıl kavga da bu noktada başladı. Çünkü halen yayında olan radyo ve televizyonların sayısı frekans kapasitesinin çok üzerindeydi. Dolayısıyla bazı radyo ve televizyon kanallarına

lisans verilecek, bazıları ise kapatılacaktı.

RTÜK bu düğümü çözebilmek için, Mart 1995'te bir "Radyo Televizyon Yayın İzni ve Lisans Yönetmeliği" yayınlamak, frekans tahsisini isteyen kanalların başvuru koşullarını ve sahip olması gereken teknik standartları ilan etti.

Bunun üzerine ülke çapında bir başvuru furusu başladı. Kısa zamanda RTÜK'e izin için başvuran televizyon kanallarının sayısı 384'ü buldu. Fakat RTÜK'ün ilan ettiği standartlar öylesine kapsamlı ve ayrıntılı düzenlenmişti ki, bu koşullara ancak büyük sermaye sahiplerinin tam anlamıyla uyabileceği anlaşılıyordu. Yönetmeliğe göre ulusal düzeyde yayın yapabilecek bir kanalın frekans tahsisi için birden fazla başvuru olması durumunda açık artırma yoluyla ihale uygulanacaktı. Yani, yayın hakkı en fazla parayı verenin olacaktı.

Üst Kurul'un bu kararı büyük eleştirilere yol açtı. Aynı zamanda kültürel bir yayın aracı olan televizyonun, tamamen ticari bir bakış açısıyla ele alınması eleştiri konusu olurken, bu uygulamanın yayıncılık alanını büyük sermayenin tekeline vereceği iddiası da ortaya atıldı. RTÜK yetkilileri ise, başvurular değerlendirilirken, daha başka ölçütlerin de gözönüne alınacağını belirterek bu eleştirilere karşı çıktılar.

Üst Kurul, Mayıs 1995'te de özel televizyon ve radyo kanallarının yayın içeriklerine standartlar getiren "Radyo ve Televizyon Yayınları Yayın Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik"i yayınladı. Yasada genel hükümler şeklinde belirlenen esaslar, bu yönetmelikle daha ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılıyordu. Böylece özel televizyonlar yayına başladıktan 5 yıl sonra ilk kez bu yönetmelikle yayınlarda şiddet ve cinselliğin sınırlarından, gizli kamera kullanımına, cevap

hakkından, siyasi yayınlara kadar bir dizi düzenleme getirildi.

Sonuç

Bu tablo, 1990-1995 arasında bir yasal düzenlemeye tabi olmaksızın ortaya çıkan televizyon ve radyo istasyonlarının ulaştığı inanılmaz boyutu gösteriyor. Türk özel televizyonculuğunun "kural tanımaz çocukluk çağı"ni oluşturan bu 5 yıllık süreç, aynı zamanda yeni radyo ve televizyon düzeninin de altyapısını belirledi.

Gerek kamuoyunun, gerekse hukuk sisteminin hazırlıksız yakalandığı bu ani gelişme süreci içinde, özel televizyonlar, ticari kaygıları ağır basan bir yayıncılık anlayışı ortaya koydular. Bu da, kanalları kârlı kuruluşlar haline getirmekle birlikte, kamuoyu açısından çok seslilik ve iletişim özgürlüğü kavramlarının sadece birer temenni olarak kaimasına yol açtı.

Bu sağlıksız yapının üzerine oturan yeni yasa, bir yandan Türk televizyonlarına uluslararası yayıncılık standartları getirdiği gerekçesiyle olumlu karşılanırken, öte yandan da getirdiği bazı kısıtlamalar ve iktidara verdiği aşırı yetkilerle antidemokratik bir "tepki yasası" olmakla suçlandı.

Böylece 2000'e 5 kala, Türk radyo televizyon düzeni için oldukça sorunlu olacağı anlaşılan yeni bir dönemin, bir tür "ergenlik dönemi"nin kapısı aralanmış oldu.